

Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети
Кыргыз билим берүү академиясы

Д 13.15.522 диссертациялык кеңеши

*Кол жазма укугунда
УДК 378.4*

Жакшылыков Жылдызбек Жакшылыкович

**ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРЫНДА ОКУТУУ ПРОЦЕССИН
БАШКАРУУНУН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ӨРКҮНДӨТҮҮ**

13.00.01 - жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн
тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип
алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2016

Диссертациялык иш И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Каниметов Жангороз Каниметович

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Дюшеева Назира Кубанычбековна

педагогика илимдеринин кандидаты
Ибраев Алмазбек Дүйшөкович

Жетектөөчү мекеме: Ош мамлекеттик университети, педагогика кафедрасы, Дареги: Ош шаары, Ленин көчөсү, 331

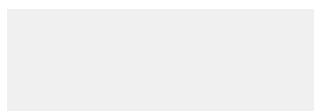
Диссертация 2016-жылы 18-ноябрда саат 15:30да И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча Д.13.15.522 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот.

Дареги:720026, Бишкек шаары, И.Раззаков көчөсү, 51

Диссертация менен И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот (www.arabaeva.kg).

Автореферат 2016-жылы 18-октябрда таркатылды.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор Калдыбаева А.Т.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Башкаруу же башкаруу маданияты - өтө кенен жана татаал тема. Жалпы педагогдордун окутуу процессин башкарууга арналган иш-аракеттеринде көптөгөн технологияларды колдонуулары же иштеп чыгуулары мыйзам ченемдүү көрүнүш. Башкаруу технологиясын, кандайдыр бир системаны же процессти жогорку чыгармачылыкта башкаруу жана контролдоо катары эсептесе болот. Окутуу процессин чеберчилик менен башкаруунун жолдору көптөп саналат жана окутуу процесси менен бирге аны башкаруу жолдору дагы өзгөрүүгө муктаж. Адатта башкаруунун жаңы деп эсептелген ар бир технологиясы - көбүнчө андан мурдагы технологиянын өркүндөтүлгөн жана жакшыртылган варианты болот.

Бул изилдөөдө кыргыз жана чет элдик педагогикадагы бир катар эмгектер талданып, окутуу процесси жана окутуу процессинин негизги компоненти катары окутуучунун ишмердүүлүгү, окутуу технологиялары, сапатты башкаруу системалары аркылуу окутуу процессин башкаруу маселелери иликтөөгө алынды.

Бүгүнкү күндө Кыргызстандын билим берүү системасынын эң негизги бутагы катары жогорку окуу жайларындагы окутуу процессинин сапатын жогорулатууга байланыштуу жазылган эмгектер арбын. И.Б. Бекбоев “Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери” жана “Билим берүү мекемелерин башкаруудагы натыйжалуулуктун эң маанилүү фактору” деп аталган эмгектеринде окутуу процессин башкаруудагы тажрыйбалар тууралуу ой бөлүшөт жана жол жобо көрсөтөт. Э.М.Мамбетакунов “Педагогиканын негиздери” аттуу эмгегинде педагогикалык технологиялардын маанисин, мазмунун жана анын түрлөрүн таасын ачыктаган. Ушул эле эмгектин 16-главасында окутуу процессинин мазмуну жана аны аныктоонун принциптери, максатынын так аныкталышы жана башкаруунун педагогикалык шарттары белгиленип, түшүндүрмө берилген. С.К. Калдыбаевдин педагогикалык өлчөөнүн теориялык маселелери жөнүндөгү эмгегинде, окутуу процессин башкаруу учурунда башкаруунун компоненттеринин бири болгон өлчөө ишмердүүлүгүнүн мааниси аныкталып, жол жоболор сунушталган. Е.Е. Синдин диссертациялык ишинде окутуу процессин сапаттуу башкаруу боюнча педагогикалык шарттар жана теориялык негиздеги жыйынтыктар изилденген. Г.Б. Абакированын диссертациялык эмгегинде кредиттик системанын жана кадрдык даярдыктын окутуу процессинин эффективдүүлүгүнө болгон таасири анализденген.

Ошону менен бирге, өлкөбүздөгү жогорку окуу жайларындагы окутуу процессин башкаруунун жаңы технологияларын иштеп чыгууга жана даярдоого багытталган Тьюнинг проекти жөнүндө айта кетүү абзел.

Европадагы университеттердин инициативасы менен түзүлгөн Тюнинг командалары окутуу процессинин аягында студент ээ боло турган компетенцияларды аныктоо боюнча иш жүргүзөт. Евро Биримдиктин билим берүү боюнча агенттигинин 2012-жылдын апрель айындагы маалыматына ылайык, 2007-жылы Кыргызстандагы 13 университет катышкан проект, Темпус проектинин алкагында ишке ашырылган жана жемиштүү натыйжалар алынган.

Батыш окумуштууларынын ичинен Эдвард Саллис, Гари Джонс, Голдберг, Томас Фостер, Митхат Чорух ж.б. сыяктуу изилдөөчү педагогдордун билим берүү системасын ар дайым сапаттуу башкарып турууга арналган эмгектерин атаса болот. Эдвард Саллистин “Окуу жайын башкаруу жана уюштуруу иштери” деп аталган эмгегинде башкаруунун компоненттери жакшы талдоого алынып, практикалык иштердин негизинде эффективдүү башкаруу технологиялары коомчулукка сунушталган. Гари Джонс болсо бул майданга кызыктуу салымы менен чыккан илимпоз. Анын “Билимди жана билгичтикти башкаруу” деп аталган, окутуу процесси жүрүп жаткан учурда процесстин эффективдүүлүгүн жогорулатуу методологиясынын мааниси чоң. Ошондой эле, билим берүү системасынын эффективдүү башкарылышына багытталган Эдвард Саллис, Дираж Мехротра ж.б. сыяктуу окумуштуулардын эмгектерин дагы айтууга болот. Дираж Мехротранын билим берүүнү башкарууда “алты сигма – six sigma” деп аталган, кандайдыр бир системаны үзгүлтүксүз өркүндөтүүгө багытталган методологияны колдонуусу жана аны колдонуунун жол жоболорун сунуштоосу жогору бааланган. Окутуу процессин терең анализдеп чыгып, бир топ методикалык кеңештерди берген Дистервегдин орду албетте маанилүү.

Орус окумуштуусу С.И. Архангельскийдин окутуу процессинин сапатын башкаруу үчүн өлчөө жана текшерүүнүн мааниси жана аны практикада кантип колдонуу жөнүндөгү эмгектери бар. С.И. Архангельскийдин “Системаны жакшы түзүү жана башкаруу үчүн, анын компоненттерин бириктирип ич-ара байланыштарын куруп коюу жетишсиз. Ич-ара байланышкан, бири бирине көз каранды компоненттердин, башкача айтканда процесстердин бардык закон ченемдүүлүктөрүн жана өзгөчөлүктөрүн көрүп сезе билүү керек” деген пикири бул изилдөөдөгү окутуу процессин кандай көз карашта колго алыш керектигин шарттады. Билим берүү системасынын сапатын башкаруунун методдору жөнүндө Е.А. Подольскаянын эмгектеринде айтылат. Мындан сырткары, Ю.К. Бабанскийдин окутуу процессин башкарууну оптимизациялоо боюнча, В.П. Беспальконун педагогика системасында маалыматтык моделди түзүү боюнча, В.Г. Афанасьевдин окутуу процессин башкаруунун модели ж.б.у.с. эмгектер боюнча талдоо

иш-аракети уюштурулду. Университеттеги жалпы окутуу процессин башкаруудагы психологиялык кубулуштарды жана закон ченемдүүлүктөрдү тажрыйбалардын негизинде изилдеген А.П. Нечаев, о.э. Б.С. Гершунский, В.И. Милкова, М.А. Данилов, Б.П. Есипов, М.Н. Скаткин ж.б., мектепке чейинки окутуу процессин башкаруу боюнча В.Н. Смирнова ж.б. педагог-илимпоздордун орус билим берүү системасынын сапатына кошкон салымы зор экендиги шексиз.

В.Л. Ким, К. Колбаев, Г. Абакирова сымал илимий кызматкерлердин башкаруу маселеси боюнча жүргүзгөн изилдөөлөрү, окутуунун сапатын үзгүлтүксүз көтөрүү багытында ишке ашырылган Тьюнинг проекти ж.б. демилгелүү эмгектер Кыргызстандын эгемендүү жылдарындагы топтогон тажрыйбалары катары орун алат. Бир катар эмгектерде сапатты башкаруу системаларынын изилденишин жана колдонулушун байкайбыз. Мисалга алсак Е. Синдин диссертациялык эмгегинде жалпы университеттин сапатын башкаруу боюнча изилдөө жүргүзүлгөн жана сапатты башкаруу системалары талданган, Ш.Ч. Султанбековдун “Аккредитация - жогорку окуу жайларынын сапатын контролдоонун формасы” деген диссертациялык ишинде сапатты башкаруу системалары белгиленген.

Жогоруда айтылгандардын негизинде биз төмөнкүдөй карама каршылыктарды белгиледик:

- Эң негизги карама каршылык катары өлкөбүздө сапатты башкаруу системаларынын (quality management systems - QMS) окутуу процессин башкаруу маселесинде жеткиликтүү изилденбегендиги жана колдонулбагандыгы.
- Сапатты башкаруу системаларынын теориялык жана методологиялык негизинде окутуу процессинин жалпы сапатын өркүндөтүүгө багытталган атайын жол-жоболордун иштелбегендиги.
- Окутуу процессинин негизги уюштуруучусу катары, өлкөбүздүн жогорку окуу жайларындагы окутуучунун сапатты башкаруу системалары боюнча маалыматынын аздыгы.

Натыйжада, бул маселени изилдөө максатында “Жогорку окуу жайларында окутуу процессин башкаруунун технологияларын өркүндөтүү” деген теманы тандап алуу шарты түзүлдү.

Диссертациялык иштин илимий программалар менен байланышы: Диссертациялык иш эл аралык Ататүрк Ала-Тоо университетинин илимий-изилдөө иштери боюнча 2013-2014-окуу жылы жана 2014-2015-окуу жылындагы факультеттик башкаруу кеңеши бекиткен пландар менен байланышат.

Изилдөөнүн максаты: *жогорку окуу жайларындагы окутуу процессин башкаруунун технологияларын сапатты башкаруу системалары (QMS) аркылуу өркүндөтүү.* Бул максатка жетүү үчүн, төмөнкү милдеттер белгиленди.

1. Жогорку окуу жайларындагы окутуу процессин башкаруу проблемасы боюнча кыргыз, советтик жана чет элдик педагогикадагы адабияттарга талдоо жүргүзүү
2. Окутуу процессин башкаруунун моделин “*сапатты башкаруу системаларынын*” негизинде түзүү
3. Окутуу процессин башкаруунун технологиясы катары процессти тынымсыз өркүндөтүүнүн жол жобосун даярдоо, процеске таасир эткен сапаттык көрсөткүчтөрдү аныктоо
4. Түзүлгөн моделдин жана иштелип чыккан технологиянын эффективдүүлүгүн педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык баалуулугу: Сапатты башкаруунун жаңы технологияларын окутуу процессинде колдонуунун бирдиктүү системасынын модели түзүлдү; Окутуу процессин башкаруу үчүн иштелип чыккан моделдин сапаттык көрсөткүчтөрү жана алардын деңгээлдери аныкталды. Окутуу процессиндеги каталардын алдын алуу үчүн процессти статистикалык анализдөө аркылуу контролдоо (Statistical Process Control - SPC) жолдору иштелип чыкты.

Изилдөөнүн практикалык баалуулугу: Изилдөө ишинде жыйынтык катары алынган окутуу процессин башкаруу системасынын таянган принциптери, системанын максатына жетүү үчүн иш-аракеттердин жол-жобосу, аткаруу ыкмалары жана практикаланган ар бир башкаруу технологиясын андан ары тынымсыз өркүндөтүүнүн механизми жогорку окуу жайларынын педагогдору тарабынан окутуу процессин эффективдүү жүзөгө ашыруу учурунда колдонулушу мүмкүн. Окутуу процессин башкаруунун технологияларын өркүндөтүү ыкмалары эл аралык Ататүрк Ала-Тоо университетинин жана Кыргыз-Түрк Манас университетинин студенттеринин базасында тажрыйбаланды. Белгиленип чыккан окутуу процессинин сапаттык көрсөткүчтөрүн өлчөө, анализдөө жана өркүндөтүү аркылуу, окутуучулар өз сабактарынын сапат деңгээлин көтөрө алат.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. *Сапатты башкаруу системаларынын (QMS)* окутуу процессин башкаруудагы абалы, өнүгүшү, мыйзам ченемдери жана келечектеги мүмкүнчүлүктөрү
2. Сапатты башкаруу системаларынын негизинде түзүлгөн окутуу процессин эффективдүү уюштуруу системасынын модели жана анын компоненттеринин бирдиктүү иштөөсүн камсыз кылуучу технологиялар
3. Окутуу процесси баштала электеги, процесс жүрүп жаткандагы жана процесс бүткөндөн кийинки сапаттык көрсөткүчтөр, алардын деңгээлдери, деңгээлдерди белгилөөчү критерийлер, процесстеги закон ченемдүү жалпы кемчиликтер жана аларды азайтуунун жолдору

4. Процессти статистикалык жол менен контролдоонун (SPC) практикалык натыйжалары, окутуу процессин башкаруу технологияларынын өркүндөтүлгөнүн текшерүү үчүн уюштурулган педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары

Изденүүчүнүн жеке салымы: Изденүүчү тарабынан окутуу процессин башкаруунун системасы сапатты башкаруу системаларынын негизинде түзүлүп моделдештирилди. Процесстин жалпы сапатынын деңгээлине бирдиктүү баа берүү методу өздөштүрүлдү. Жогорку окуу жайларындагы окутуу процессинин сапатын башкарууну тынымсыз өркүндөтүүнүн жолу ийгиликтүү практикаланды. Окутуу процессинин эффективдүүлүгүн арттыруу максатында, студенттердин процесстеги маалыматтарынын ачык-айкын жарыяланышы жана жеткиликтүү анализдениши үчүн автоматташтырылган маалыматтык башкаруу программасы даярдалды жана бул программанын колдонулушу көзөмөлдөндү (бул автоматташтырылган программа изденүүчү эмгектенген жогорку окуу жайында ийгиликтүү колдонулууда).

Апробациялоо: Диссертациялык иштин натыйжалары негизинен, эл аралык Ататүрк Ала-Тоо университетинин жаңы технологиялар факультетинин алдындагы “Сапатты башкаруу” кафедрасынын пландуу чогулуштарында талкууланды. Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети уюштурган 2013-жылдын март айындагы “Билим сапатын көтөрүүдөгү заманбап маалыматтык технологиялардын ролу” деп аталган илимий-практикалык конференцияда сапатты башкаруу системасы катары Эдвардс Демингдин 14 көрсөтмөсүнүн окутуу процессин башкаруудагы орду талкууланды. Эл аралык инновациялык технологиялар университетиндеги 2013-жылдын май айындагы эл аралык конференцияда сунушталган сапатты башкаруу философияларын биздин окутуу процессине колдонуунун анализи бааланып, конференцияда байгеге ээ болду. Мындан тышкары диссертациянын натыйжалары 2014-жылы К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл Мамлекеттик университетинде өткөн эл аралык симпозиумда, Бишкек гуманитардык университетинде жана И. Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик университетинде талкууланды.

Диссертациянын натыйжаларын жарыяланган эмгектер аркылуу чагылдыруунун толуктугу: Диссертациянын темасынын алкагында 13 макала жарыяланды. Булардын ичинен 2 макала Орусияда, 2 макала Казахстанда, 9 макала Кыргызстанда жарыяланды.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү: Диссертация киришүүдөн, үч главадан, корутундудан, практикалык сунуштардан, 163 пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, 8 сүрөттөн, 6 диаграммдан, 30 таблицадан жана тиркемелерден турат. Эмгек бардыгы болуп 162 барактан турат.

ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

“Жогорку окуу жайларындагы окутуу процессин башкаруунун теориялык негиздери” деп аталган биринчи главада окутуу процессин башкаруу маселеси каралат. Башкаруу – бул процесстин функцияланышына, эффективдүү ишке ашырылышына таасир этүү, процессти жөнгө салуу. Ушул көз караштан алып, изилдөөдө окутуу процессин башкарууга, сапатты башкаруу системаларына, башкаруу технологияларына жана аларды өркүндөтүү жолдоруна өзгөчө көңүл бурулду.

XX кылымдын акыркы он жылдыгында суверендүү мамлекет болгон Кыргыз Республикасынын билим берүү системасында кризистик абал айкын байкалды. Совет доорундагы билим сапатына салыштырмалуу, мамлекетибиздин азыркы билим сапаты көзгө көрүнөрлүк начар.

Бул көрүнүш, коюлган маселенин маңызы бир канча аспектиден каралып, илимий жактан изилденип, андан соң билим берүү системасы тарабынан практикаланышы керек экендигин айгинелейт. Белгилүү дидакттар И. Гербарттын, А. Дистервегдин, Д. Дьюинин жана К.Д. Ушинскийдин ж.б. эмгектеринде билимдердин системалаштырылган мазмуну, мугалимдин жалпы ишмердүүлүгү, билим алуучунун активдүү ишмердүүлүгү жана ыңгайлуу педагогикалык шарттар сапаттуу билим берүүгө таасир эткен факторлор катары белгиленген.

Дидактиканын башатында турган Я.А. Коменскийдин “Улуу дидактикасы”, окутуунун прогрессивдүү теориясын сунуштаган швейцариялык И.Г. Песталоцци, педагогикалык кубулуштарды изилдөөдөгү салымдары менен А. Дистервег, белгилүү философ-педагог В.Г. Белинский, билим берүүнү систематизациялоо боюнча өз пикирлерин айтышкан.

Э.М. Коротковдун “Билим берүүнүн сапатын башкаруу” аттуу эмгегинде билим берүүнүн сапатын башкаруунун концепциясы жыйнактуу түрдө берилген. Алгач билим берүүнүн өнүгүшүнүн жана сапатты башкаруунун башкы факторлорунун объективдүү закон ченемдүүлүктөрүнүн негизинде маселени көтөрүп чыгат. Объективдүү закон ченемдүүлүктөр катары системаны, механизмди жана башкаруунун рационалдуу технологияларын башынан баштап түзүү катары көрсөтөт. Э.М. Коротковдун сунуштаган концепциясы сапатты баалоону алдыга коюлган максатка жана билим берүүнүн потенциалына байланыштыруу, өмүр бою билим алуу, компетенциялардын системасы, инсандык капитал сыяктуу жаңы көз караштарга таянат.

Мындан сырткары, В.А. Абчук, И.А. Богачек, В.Г. Каменская, Ю.А. Конаржевский, В.С. Лазарев, Н.Ф. Талызина, С.В. Шекшня ж.б.

изилдөөчүлөрдүн билим берүү процессин башкаруу жана жалпы башкаруу боюнча эмгектери изилдөө ишибиздин теориялык-методологиялык негизин түздү.

Г.Б. Абакирова, А.А. Айдаралиев, Д. Бабаев, Р.В. Бакеева, И.Б. Бекбоев, И. С. Болжурова, С.К. Калдыбаев, К.Ж. Каниметов, В.Л. Ким, К. Колбаев, Э.М. Мамбетакунов, А.М. Мамытов, М.А. Мураталиева, Е. Син, Т.М. Сияев, ж.б. ата-мекендик илимпоздор окуу жайларындагы сапатты системалуу көз караш жана окутуу методдорун колдонуу аркылуу өркүндөтүү же башкаруу багытында изилдөө жасашкан.

Билим берүүдөгү башкаруу боюнча түрк илимпоздору Б. Байкал, И.Э. Башаран, С. Гүмүшсой, М. Дилбер, О. Йозгат, Т. Кочел, Н. Тортоп ж.б. башкаруу маселесине, башкаруучунун мамилесине жана психологиясына көңүл бурушуп, маанилүү теориялык натыйжаларды алышкан. Мисалы, башкаруу түздөн түз аны башкарган окутуучунун жүрүм-турумуна, айлана-чөйрөгө жасаган мамилесине жана психологиялык абалына көз каранды деп жазышкан.

Сапат жөнүндө философиялык ойлорду, пикирлерди жана принциптерди негиздеген аттуу инсандар Филип Кросби, Эдвардс Деминг, Геничи Тагучи, Жозеф Журан, Арманд Фейгенбаум, Каору Исикава, Уолтер Эндрю Шухарт, Гаролд Френтч Додж ж.б. болуп эсептелет. Булардын ичинен Э. Демингдин бир системаны кантип сапаттуу башкаруу керектигин көрсөткөн 14 баскычтуу философиялык сунуштары өзгөчө мааниге ээ. Бул изилдөөбүздө бул 14 баскычтуу көрсөтмөнү талдоо аракети болду жана окутуу процессин башкаруу жана башкарууну өркүндөтүү моделин түзүүдө ушул 14 көрсөтмөнү колдондук.

Жогоруда айтылган сапатты башкаруу системаларына кыскача токтоло кетели:

- Демингдин 14 баскычтуу көрсөтмөсү (Deming's 14 points)

Сапатты башкаруу системаларынын түзүлүшүндө негизги булак болуп көрсөтүлөт. Бул көрсөтмөлөр негизинен өндүрүш тармагында таасирин көрсөтө баштаганы менен, 1990-жылдардан баштап жогорку окуу жайларындагы билим берүү системасын башкарууда да колдонула баштады.

- Тойота өндүрүштүк системасы – Toyota Production System

Бул системада негизинен алты принцип бар. Булар: үзгүлтүксүз өркүндөтүү, адамдарды сыйлоо, узак мөөнөттүк стратегияга же философияга ээ болуу, туура түзүлгөн процесстин гана туура натыйжа берери, процесстин катышуучуларынын компетенцияларын өнүктүрүү аркылуу мекемеге пайда алып келүү, маселелердин өзөгүн изилдеп таап чечүү аркылуу мекеменин үйрөнүү жөндөмүн өркүндөтүү. Демек, бул

принциптерди өндүрүшкө эле эмес бардык тармактарга ыңгайлаштырып колдонсо болот десек жаңылбайбыз.

- ИСО 9001: 2008 – ISO 9001: 2008 Quality Management Systems

Бул стандарт, кардарлардын ыраазычылыгын жана жогорку деңгээлдеги сапатты камсыздоону көздөгөн мекемелер үчүн жол көрсөткүч болот жана башкаруу технологияларын даярдайт.

- Лиин 6 сигма – Lean Six Sigma

Бул сапатты башкаруу системасы акыркы он жылдыкта билим берүү системасында кенен жайылып өнүккөн өлкөлөрдө терең изилденип практикалык жоболор тажрыйбаланууда.

Эл аралык педагогикадагы маалыматтарды бөлүшүү менен бирге, сапатты башкаруу системаларынын, кыргыз педагогикасынын алкагында, окутуу процессин башкаруудагы абалына көңүл буралы.

И.Б. Бекбоев билим берүү мекемесинин ишмердүүлүгүн арттыруу багытында жазган эмгегинде, сапатты башкаруу системаларына, сапатты башкаруу системаларынын негиздөөчүлөрү катары саналган Э. Деминг, Ф. Кросби ж.б. жөнүндө жазган. Аталган макалада жалпы билим берүү мекемелери объект катары алынгандыктан, бүтүндөй педагогикалык процесс жөнүндө анализ жүргүзүлгөн. Албетте, окутуу процесси педагогикалык процесстин негизги компоненти катары сапатты башкаруу системаларынын негизинде изилдөөгө ачык болуп эсептелет.

А.М. Мамытов, билим берүүнүн сапатын башкарууда жалпы сапатты башкаруу түшүнүгүн колдонуунун методологиялык негиздерин аныктаган; жогорку билим берүү системасын модернизациялоодогу сапатты башкаруу маселесине көңүл бурган; билим берүүнүн сапатын көтөрүүнүн негизи катары баалоо системасын өнүктүрүү боюнча ыңгайлуу климат түзүү маселесин көтөрүп чыккан.

Е.Е. Синдин докторлук диссертациясы жогорку окуу жайларын эффективдүү башкарууда сапатты башкаруу системаларына таянган. Эмгекте көптөгөн сапатты башкаруу методдору жана каражаттары колдонулган. Сапатты башкаруунун төрт компоненти абдан жакшы талданган жана окуу процессин башкаруу үчүн жоболор иштелип чыккан. Сапатты башкаруунун аталган төрт компоненти: сапатты башкарууну пландоо, сапатты контролдоо, сапатты камсыздоо жана сапатты өркүндөтүү. Билим берүү сапатынын векторлору Д.Б. Бабаев менен чогуу иликтенген. Эгерде система же ал системаны түзгөн процесс татаал болсо, анда ал системаны башкаруу оңой болбойт. Андай учурда, жалпы иш-аракеттерди оптимизациялоо аркылуу башкаруунун эффективдүүлүгүн жогорулатуу талап кылынат. Бул багытта, Е.Е. Син жогорку окуу жайларынын ишмердүүлүгүн математикалык модель аркылуу башкаруу боюнча ой-пикирин сунуштаган.

Жалпы айтылган эмгектерге таянып, окутуу процессинин сапатын арттырууда сапатты башкаруу системаларын колдонуу маселеси актуалдуулугун айгинелейт.

Биринчи главанын **экинчи параграфында** окутуу процессин башкарууда сапатты башкаруу системаларынын орду иликтөөгө алынды.

Билим берүү закону, билим берүү системасынын өнүгүү концепциясы, жогорку билим берүү системасынын өнүгүүсүнүн стратегиясы, “Билим” программасы жана “21-кылымдын кадрлары” сыяктуу документтер азыр да жалпы билим берүүдөгү өзгөрүүнү, жаңыланууну жана өнүгүүнү талап кылат. Буларга кошулуп “2013-2017-жылдары Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүгүүсүнүн стратегиясынын” алкагында “2020-жылга чейин Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү концепциясы”, “2012-2020-жылдарга Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясы”, “2012-2020-жылдарга Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясын ишке ашыруунун биринчи үч жылдык планы”, “2012-2014-жылдарга Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясын ишке ашыруу боюнча иш-аракеттер планы” сыяктуу документтер айтылган талапты күчтөйт. “2013-2017-жылдары Кыргыз Республикасынын туруктуу өнүгүүсүнүн стратегиясы” документинин талаптарына жооп берүү же конкуренттик жөндөмдүүлүк маселеси чоң талкууга ылайык. Глобалдашуунун таасирине кабылган өлкө катары Кыргызстандын билим берүү системасында тез арада жогорудагы стратегиялардын ишке ашырылышы үчүн тоскоол жок.

А.М.Мамытовдун ою боюнча билим берүүнүн сапаты өлкөнүн билим берүү системасынын аткарылышынын эффективдүүлүгүн аныктоочу көрсөткүч болуп саналат. Буга байланыштуу Кыргызстанда билим берүүнүн жогорку сапатына жетүү үчүн мамлекеттик ишмердүүлүктүн негизги стратегиялык багыттары тандалып алынышы керек. Н.А. Асипованын педагогикалык процесстеги кризистерди анализдөөдө белгилеген жагдайлар бул диссертациянын темасын аныктоодо таасирин тийгизди. Ар бир студентти өзүнчө аалам катары карап, ошого жараша окутуу процессин башкаруу пикирин ойготту.

Д.Б. Бабаевдин билим берүүнүн сапатын камсыз кылуу, окутуу процессин уюштуруудагы максат коюу, пландоо, текшерүү жана сабакты уюштурууда жаңы технологияларды колдонуу боюнча жазган пикирлери абдан баалуу.

Окутуу процессин башкаруу боюнча илимий изилдөөлөр арбын. Бирок, бул изилдөө иши көбүнчө окутуу процессин *сапатты башкаруу системаларынын* негизинде башкаруу маселесине багытталды.

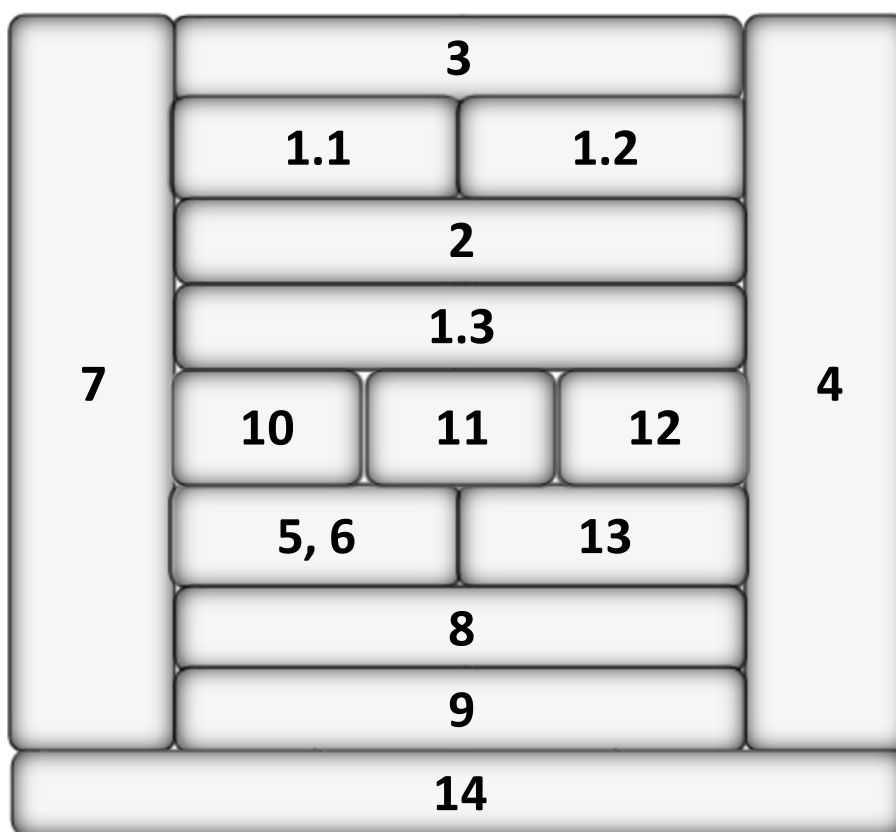
Өнүккөн өлкөлөрдөгү билим берүү системасынын өнүгүү тенденциясында *lean билим берүү же билим берүүдө бу сапат деңгээли* деген түшүнүктөр орун алды.

Албетте, биз окутуу процессин башкарууда дагы батыштын бардык жаңылыктарын толугу менен туура деп системабызга интеграциялагандан алыс болушубуз керек. Изилдөөнүн теориялык баалуулугу катары, ушул башкаруу системаларын кыргыз менталитетине ылайыкташтыруу керек. “Уурдап сойгон малга куран түшпөйт” деген сыяктуу, кыргыз педагогикасы сырттан келген жаңылык делген бардык теорияларга, практикалык сунуштарга сын көз караш менен карап өз баасын бере билүүсү мыйзам ченемдүү көрүнүш.

Экинчи глава “**Окутуу процессин башкаруу системасын жана педагогикалык шарттарын өркүндөтүү**” деп аталып, анын 1-параграфы окутуу процессин башкаруунун сапатын өркүндөтүү моделине багытталган. 2-параграф болсо моделдин педагогикалык шарттарын аныктайт жана аны ишке ашыруунун жолдорун сунуштайт.

Кандай гана система же процесс болбосун, анын эффективдүү башкарылып жаткандыгын объективдүү баалоо оңой эмес. Бирок, көптөгөн башкаруу системалары субъективдүүлүктү минимумга түшүргөн жол жоболорду жана ыкмаларды сунуштайт. Булардын ичинен Демингдин 14 көрсөтмөсүнүн негизинде окутуу процессин башкаруунун моделин түзүү жана аны өркүндөтүү боюнча изилдөө жүргүзүлдү. Ар бир көрсөтмөнү окутуу процессин башкаруунун компоненти, шарты же функциясы катары эсептеп, бирдиктүү башкаруу системасын түзүүгө аракеттенебиз.

Төмөндөгү көрсөтмөлөр башкаруу системасынын компоненти болуу менен бирге, окутуу процессин башкаруу системасына параллелдүү байланыштырылат. Натыйжада, системанын модели өзү келип чыгат.

Сүрөт 1: Окутуу процессин башкаруунун жана өркүндөтүүнүн модели
 Демингдин 14 көрсөтмөсүн, башкача айтканда *жалпы сапатты башкаруу системасын (TQM)* окутуу процессин башкаруу үчүн анализдегенибизде бул сүрөттө берилгендей модель келип чыкты. Моделдин компоненттеринин өз ара байланыштары, бул байланыштардын жалпы процесске тийгизген таасири ж.б.у.с. маселелер көрсөтмөлөрдү талдоо учурунда аныкталды. Бул жерде моделдин компоненттерин кыскача атап тизмектей кетели:

1. Максат коюу жана аны бекемдөө
  - 1.1 Максат коюу
  - 1.2 Миссияны көздөө
  - 1.3 Максатты жана миссияны бекемдөө
2. Жаңы философияларды алып келүү
3. Статистикалык процесс контролдоо-statistical process control
4. Тең салмакты сактоо (баланс)
5. Системаны тынымсыз өркүндөтүү
6. Тренинг институтун иштетүү
7. Лидерлик менен башкаруу
8. Ишенимге ээ болуу жана инновациялар үчүн ыңгайлуу шарт түзүү
9. Бардык катышуучулардын, командалардын жана мүчөлөрдүн аракеттерин компаниянын бирдиктүү максатына багыттоо
10. Ураандар менен башкарууну чектөө
11. Сандык өлчөөлөрдү азайтып, процесстин сапатын башкаруу

12. Чыгармачылдыкка жана усталыкка тоскоол болгон иш-аракеттерди токтотуу аркылуу иштегендерди кубандырып шыктандыруу

13. Өмүр бою окуу, окуу жана окуу

14. Системалык өзгөрүү баарыбыздын индивидуалдык аракетибизге көз каранды

Авторефератта мисал катары биринчи баскычты беребиз: *Жогорку окуу жайынын же жекече окутуу процессинин максаттарын жана тилектерин камтыган билдирүүнү түзүп чыгуу жана аны бардык иштегендерге жайылтуу. Жетекчилик бул билдирүүгө болгон ишенимин жана аткарууга болгон каалоосун ар дайым көрсөтүп турууга тийиш.*

Окутуу процессин бул жердеги система катары алсак, *иштегендер* булар окутуучулар, студенттер, алардын ата-энелери, күчтүү студенттерди мекемесине жумушка алгысы келген ишкерлер дүйнөсү, мамлекет жана жалпысынан коомчулук болуп саналат. *Максаттарды* окутуу процессинин акырында алына турган жыйынтыктар, окутуучу менен студенттин процесстен ыраазы болушу, студенттин турмушка жарамдуу болчу компетенцияларга ээ болушу сыяктуу натыйжалар десек болот. Ушул өңдүү, Демингдин биринчи баскычынын ар бир сөзүн талдоо толук мүмкүн. Мисалы, максат-тилектерди камтыган билдирүүнү процеске байланышы бар бардык адамдарга жайылтуу маселеси өтө маанилүү. Эң оболу окутуучу өзү бул билдирүүнү жакшы түшүнүп, студенттердин ар бирине жеткирүүсү талап кылынат. Студенттердин ата-энелерине жеткирүүнүн канчалык таасири болот, пайдасы барбы деген суроого дагы жооп издесе болот. Ошондой эле, университеттин бүтүрүүчүлөрү менен түздөн-түз иштешкен бизнес чөйрөсүнө жеткирүүнүн каражаттары кандай болууга тийиш? Тиешелүү ишкерлерге түз жеткирүү туурабы же интернет сыяктуу массалык маалымат каражаттары аркылуу берүү жетиштүүбү? Мына ушул сыяктуу маселелерди бул көрсөткүчтүн алкагында чечүү керек. Акырында, университеттин жетекчилиги жана сабакка тиешеси бар болгон бардык окутуучуларга дагы бул билдирүүнү таасирдүү жолдорду колдонуп жеткирүү шарты коюлат. Бул иш-чаралар менен максатка толук көңүл буруу жана процеске чын ыклас менен киришүү натыйжасы көздөлөт. Бул биринчи көрсөткүчтө негизги тема мекеменин максаты жана миссиясы. Система максатын көздөй жөнөгөндө миссиясына тескери абал болбошу керек. Алдыга умтулуп чуркаган учурда миссияны эсте тутуу абдан маанилүү.

Көрсөткүчтүн экинчи сүйлөмүндө жетекчиликтин жоопкерчилиги жөнүндө айтылат. Процесстин башкаруучулары коюлган максатты көздөй, миссияга ылайык иш алып барышы керек жана айтылган билдирүүгө биринчи болуп өздөрүнүн ишенгендерин демонстрациялоого милдеттүү. Бүгүнкү күндө башкаруучулардын көпчүлүгү максат коюуну билет бирок ага болгон ишенимин чөйрөсүнө көрсөтө албайт, балким ага

өзү да толук ишенбейт. Ошондуктан, окутуу процессин башкарган окутуучу билдирүүдө айтылган максаттарга оболу өзү толук ишенүүсү керек. Андан соң башкаларды ишендириүүсү оңой жана таасирдүү болот.

Главанын экинчи параграфында моделдин педагогикалык шарттары жана аны ишке ашыруунун жолдору изилденет. Сапаттуу башкарылган окутуу процессинин эффективдүү болушу, же тескерисинче эффективдүү уюштурулган окутуу процессинин сапаттуу болушу күмөнсүз. Ошондуктан, изилдөөнүн мындан кийинки этабында окутуу процессин башкаруу үчүн кандай педагогикалык шарттарды түзүү керек экендиги талданат. Мисалы, Демингдин 14 көрсөтмөсү өз алдынча бир башкаруу системасы катары саналат. Ар системада болгондой эле бул 14 көрсөтмө, системанын багытын, принцип жана баалуулуктарын, компоненттерин, структурасын, функцияларын, милдеттерин, курчап турган чөйрөсүн, түзгөн процесстерин аныктаганга негиз боло алат. Педагогикалык шарттардын бирөө катары окутуучунун жетекчилигинде студенттердин сапат ордосу клубу түзүлүп, жобосу расмий бекитилип, университетте ийгиликтүү практикаланды.

Ошондой эле, маалыматтык технологиялардагы өнүгүү абдан тез болууда. Бул өнүгүү, педагогикалык шарт катары бардык операциялары интернет аркылуу аткарылган программа түзүү зарыл болду.

Бул багытта Эл аралык Ататүрк Ала-Тоо университетинде, 2007-жылдан тартып 2012-жылдын сентябр айына чейин иштеген бирдиктүү топ, окуу процессин башкаруу жана маалыматты контролдоо үчүн автоматташтырылган программа иштеп чыкты. Бул программа даде да болсо өркүндөтүлүүдө, кошумча модулдар жазылууда жана колдонуунун эффективдүүлүгү боюнча иш алып барылууда .

Сүрөт 2: Университеттин бирдиктүү маалыматты башкаруу системасы

Бул программада процеске тиешеси бар бардык ички жана тышкы кардарлар эске алынды. Мисал катары, студент окутуу процессине

байланыштуу бардык иштерин интернет аркылуу аткарат. Ата-эне дагы кардар катары студенттин бааларын, сабакка катышып катышпагандыгын жана сабактардын тизмесин карай алат.

“Эксперименталдык изилдөөнүн жүрүшү жана жыйынтыктары” деп аталган үчүнчү главада эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыктары чагылдырылды. Эксперимент 2009-жылдан 2015-жылга чейин жүргүзүлдү. Изилдөө негизинен эл аралык Ататүрк Ала-Тоо университетинин базасында өтүү менен бирге, Кыргыз Республикасындагы башка жогорку окуу жайлары дагы изилдөөдө орун алды.

Констатациялык этаптын акыркы милдети боюнча окутуу процессинин жалпы сапатына таасир эткен эмпирикалык белгилердин же башкача айтканда процесстин сапаттык көрсөткүчтөрүнүн деңгээлин аныктоо методикасы иштелип чыкты.

Таблица 1: Сабактын 19 сапаттык көрсөткүчүнүн 1-этабы

№	Процесстин этабы	Көрсөткүчтөр	100 балдык деңгээли
1	Процесс баштала электе	Окутуучунун пландуулугу	3
2		Каражаттардын толуктугу	3
3		Студенттин максаттуулугу	3
4		Окутуучунун даярдыгы	5
5		Студенттин даярдыгы	10
6		Илимий программалар менен байланышы	2
7		Ата-эне менен окутуучунун байланышы	2

Мисал катары бир көрсөткүчтүн деңгээлин аныктоо жолун бере кетели. Биринчи мисал катары жогорудагы параметрлердин ичинен окутуучунун пландуулугу жана текшерүүнүн жыйынтыгы алынды. Окутуучунун пландуулугунун катышы 3. Бул параметрдин деңгээлдерин белгилөө жана кайсы учурда 1, 2 же 3 болорун аныктоо керек. Талкуулоо, кеңешүү жана ой жүгүртүү аркылуу төмөндөгү таблицада көрүлгөндөй деңгээлге жараша баа берүү жолу белгиленди.

Таблица 2: Окутуучунун пландуулугу параметринин деңгээлдери

Деңгээли	Аныктамасы
0	Окутуучунун сабак боюнча силлабусу жок

1	Силлабус бар бирок начар пландалган
2	Силлабус жакшы даярдалган
3	Силлабустан сырткары ар бир күндүн деталдуу планы да бар

Процесс учурундагы жана аягындагы көрсөткүчтөр диссертацияда толук берилди.

Эксперименттин экинчи этабы (2010-2013) (**Изденүүчү эксперимент**) жалпысынан 23 окутуучунун, 30 сабактын жана 622 студенттин базасында жүргүзүлдү.

Сапатты башкаруу системалары боюнча курстар берилбеген сабактардын окутуучулары болгон группаны эксперименталдык деп эсептедик. Эсептөөлөрдөн кийин эксперименталдык окутуу процесстеринин орточо сапаттык деңгээли **52,4** болду. Контролдук сабактардын деңгээли **58** болуп чыкты.

Бул көрсөткүчтөр абдан төмөн болуу менен бирге, биринчиден изилдөөнүн туура багытта экендигин, экинчиден өлкөнүн билим берүү системасындагы мүчүлүштүктөрүн айкындайт.

Калыптандыруучу эксперимент Кыргыз Республикасынан 6, Казахстандан 1, Түркиядан 2 жогорку окуу жайынын базасында уюштурулду. Изилдөөнүн бул этабында процесстин жалпы сапаты жогорулаганда студенттердин экзамендеринин жыйынтыгы да жогорулайт деп божомолдогонбуз. Калыптандыруучу экспериментте бул гипотезаны далилдеш үчүн жогоруда белгиленген 30 окутуучунун 60 сабагынын жана 825 студенттин жыйынтыгы колдонулду. 30 сабак контролдук, 30 сабак эксперименталдык болуп бөлүнүп, эксперимент кайрадан жүргүзүлдү. Студенттердин экзаменден алган баалары модулдук жана финалдык деп экиге бөлүнүп алынды. Студенттер билим деңгээлине карата 245 студент төмөнкү, 460 студент ортоңку жана 120 студент жогорку болуп 3 топко бөлүндү.

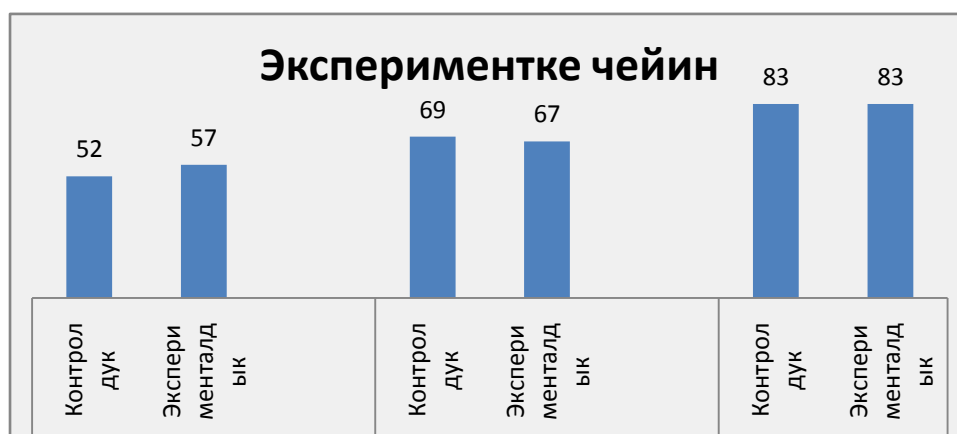

Диаграмма 1: Эксперименттен мурунку студенттердин орточо баасы

Натыйжада контролдук группадагы сабактар боюнча студенттердин орточо баалары анча өзгөргөн эмес. Төмөнкү деңгээлде кичине жогорулоо болгону менен, ортоңку деңгээл түшүп кеткен. Жогорку деңгээлде өзгөрүү болгон эмес.

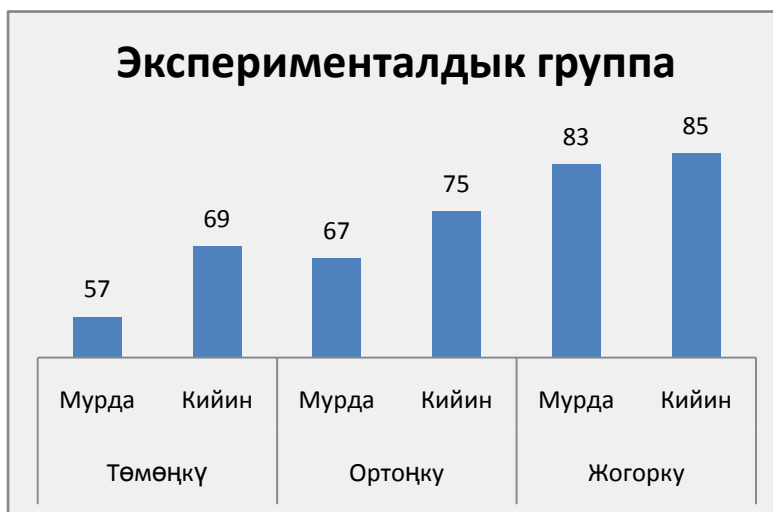

Диаграмма 2: Эксперименттен кийинки эксперименталдык группадагы студенттердин орточо баалары

Эксперименттен кийинки эксперименталдык группадагы студенттердин орточо баасы кескин өзгөргөнүн байкайбыз. Бул көрсөткүчтөр, иштелип чыккан моделдин жана агы ылайык даярдалган педагогикалык шарттардын эффективдүүлүгүн тастыктайт. Окутуу процессинин жалпы сапатынын жогорулоосу менен студенттердин экзамендеринин жыйынтыгы дагы жогорулады.

ЖАЛПЫ ЖЫЙЫНТЫКТАР

Жогорку окуу жайларындагы окутуу процессин сапатты башкаруу системаларынын (Quality Management Systems) негизинде башкаруу маселесине арналган бул изилдөө ишибизде мындай корутундуларды чыгардык:

1. Жогорку окуу жайларындагы окутуу процессин башкаруу проблемасы боюнча кыргыз, советтик жана чет элдик педагогикадагы адабияттарга талдоо жүргүзүлдү. Советтик педагогикада окутуу процессин башкаруу боюнча көптөгөн эмгектер болгону менен, сапатты башкаруу системаларынын негизинде башкаруу маселеси постсоветтик педагогикада көбүрөөк изилденгенин байкадык. Чет элдик (АКШ, Япония, Улуу Британия ж.б.) педагогикада, билим берүү системасын жалпы сапатты башкаруу системалары менен башкаруу же Lean Education түшүнүгү 1990-жылдардан баштап өнүгө баштаганын көрдүк. Кыргыз

педагогикасында окутуу процессин башкаруу жана анын сапаттык деңгээлин жогорулатуу боюнча ар кандай аспекттен изилденген эмгектер өтө эле көп. Бирок, бул маселени сапатты башкаруу системаларын колдонуу аспектинен караган эмгекти биз көрө албадык.

2. Окутуу процессин башкаруунун модели “Эдвардс Демингдин 14 көрсөтмөсүнүн” негизинде түзүлдү. Көрсөтмөнүн ар бири окутуу процессинин өзгөчөлүктөрүнө, катышуучуларына, каражаттарына, закон ченемдүүлүктөрүнө, шарттарына, чектөөлөрүнө, моделдин башка компоненттери менен байланышына жараша талданды. Бул башкаруу моделинин эффективдүү иштеши үчүн негизги педагогикалык шарт катары алынган *сапат ордосу* деп аталган команда түзүлдү. Бул команда процесстин жалпы сапатын пландайт, ишке ашырат, көзөмөлдөйт жана өркүндөтөт. Демек, окутуучунун окутуу процессин башкаруу жөндөмү жана мүмкүнчүлүгү жогорулайт. Профессор К. Ишикава айткандай мындай жоопкерчиликти *сапат ордосу* - Quality Cycle (англисчеден кыргызчага которулду) деп аталган аз дегенде 7 мүчөдөн турган команда аркалай алат. Ишке ашыруу максатында эл аралык Ататүрк Ала-Тоо университетинде диссертант тарабынан ыктыярдуу сапат ордосу түзүлдү жана окуу жайдын жетекчилигине сапат ордосу (Quality Cycle - QC) штатынын ачылуусу сунушталууда. Белгилүү өлчөмдө чыгаша болгону менен, ысыраптан кутулуу, пайдасыз процесс бөлүкчөлөрүнөн арылуу, убакытты үнөмдөө, каражаттарды экономдоо, дүйнөлүк аренадагы жогорку окуу жайлары менен сапаттык көрсөткүчтөрдүн негизинде жарышуу жана үзгүлтүксүз-тынымсыз сапатты өнүктүрүү сыяктуу пайдалуу жыйынтыктар үчүн сапат ордосун куруу чечимин убакыт коротпостон берүү керек.
3. Окутуу процессин сапатты башкаруу системаларынын негизинде башкаруу боюнча түзүлгөн моделге жараша окутуу процессине таасир эткен сапаттык көрсөткүчтөрдү аныктадык. Көрсөткүчтөрдүн ар биринин сапаттык деңгээлдери белгилүү критериялар менен аныкталды. Жалпы 19 көрсөткүч: окутуучунун пландуулугу, каражаттардын толуктугу, студенттин максаттуулугу, окутуучунун даярдыгы, студенттин даярдыгы, илимий программалар менен байланышы, ата-эне менен окутуучунун байланышы ж.б. Бул көрсөткүчтөр диссертацияда таблица аркылуу толук көрсөтүлгөн жана ар биринин деңгээли белгилүү жобо менен аныкталган.
4. Түзүлгөн моделдин жана иштелип чыккан жол-жоболордун эффективдүүлүгү педагогикалык эксперимент аркылуу текшерилди. Биринчиден, окутуу процессинин жалпы сапатына бирдиктүү баа берилди. Ошого жараша эксперименталдык жана контролдук деп

экиге бөлүнгөн сабактар текшерилди. Натыйжада, иштелип чыккан моделдин окутуу процессинин жалпы сапатына оң таасири бар экендиги далилденди (Сабактардын жалпы сапатынын орточо деңгээли 52,4 төн 57,3 кө жогорулады жана статистикалык тесттен өткөрүлдү). Экинчиден, окутуу процессинин жалпы сапат деңгээли жогоруласа, анда эксперименталдык топтогу студенттердин билимдеринин сапат деңгээли да жогорулайт деген гипотеза койгонбуз. Ушул гипотезанын тууралыгын жана натыйжалардын ынанымдуулугун текшердик (Эксперименталдык группанын орточо баасы 63,3 төн 72 ге жогорулады). Натыйжада, окутуу процессин башкаруу боюнча биз даярдаган башкаруу модели, аныкталган педагогикалык шарттар жана башкарууну ар дайым өркүндөтүү жол жоболору окутуу процессинин жалпы сапатын жогорулатат деген жалпы корутунду чыгарууга болот.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Изилдөө ишибиздин аягында алынган жыйынтыктарды практикада колдонуу мүмкүнчүлүгү бар. Ошондой эле биз изилдеген илимий багыттын мындан ары өнүгүүсү мыйзам ченемдүү көрүнүш. Айтылган практикалык сунуштар жана илимий багыттын өнүгүү перспективалары төмөнкүдөй талкууланды:

- Дүйнөлүк аренада сапатты башкаруу системаларынын мааниси, ролу жана орду чоң. Билим берүү жаатында да колдонулуп позитивдүү таасирин көрсөтүп келет. Бирок, Кыргызстанда бул системалардын орду жокко эсе. Ири компанияларда аты аталып колдонуу кадамдары ташталганы менен индустрияда, саламаттыкты сактоо сферасында, айыл-чарбасында жана билим берүү системасында ролу байкалбайт. Демек, бул системаларды (философияларды) элдик педагогикабызга алып келүү жана билим берүү системасына “лиин билим берүү – lean education” түшүнүгүн киргизүү шарты туулат.
- Сапатты башкаруу системаларынын ичинен Lean Six Sigma методологиясы бул изилдөөнүн негизин түздү. Ошону менен бирге, Lean Six Sigma ны кыргыз педагогикасында экономикалык жана психологиялык аспектилерден колго алуу зарыл.
- Демингдин экинчи көрсөтмөсүндө белгиленген жаңы философияларды издөө пикирин колдонуу сунушталат. Маалыматтардын бирдиктүү электрондук кампада чогулушу ЖОЖго көптөгөн жеңилдиктерди кошо ала келет. Төмөнкүлөр аныкталды: окутуучунун иш жүгү жеңилдейт, демек анын чыгармачылдык жөндөмдүүлүгү үчүн кошумча убакыт табылат;

окутуу процессине кыйыр байланышы бар башкаруу командасындагы адамдардын иши азаят дагы, алардын студентке берген кызматынын сапаты жогорулайт; маанилүү маалыматтардын жоголуп кетүү коркунучу азаят жана аларды сактоого же копиясын алууга кеткен убакыт кыскарат. Демек, бул кошумча убакыт дагы процесстин катышуучусунун кызматынын сапатынын жогорулашын камсыздайт; жогорудан келген буйруктар же жоболор ар бир процесске бирдиктүү жетет жана стандарт сакталат.

- Диссертант эмгектенген жогорку окуу жайында даярдалган маалыматты башкаруу программасында процесске тиешеси бар бардык ички жана тышкы кардарлар эске алынган, студент окутуу процессине байланыштуу бардык иштерин интернет аркылуу аткары, университеттин жетекчилиги менен байланыштуу иштерин дагы интернет аркылуу башкара алары, окутуучунун сынактын жыйынтыктарын интернеттен үйүндө же башка шаарда отуруп системага киргизе алары, университеттин жетекчилигине берилчү расмий жана расмий эмес документтерди программа аркылуу жетекчиликке жеткире алары, ата-эне дагы кардар катары студенттин бааларын, сабакка катышып катышпагандыгын жана сабактардын тизмесин карай алары көрсөтүлөт.

Диссертациянын негизги мазмуну төмөндөгү илимий эмгектерде жарыяланган:

1. Жакшылыков, Ж.Ж. Жогорку окуу жайларында окутуу процессин башкаруу [Текст] / Ж.Ж. Жакшылыков // *Alatoo Academic Studies*. – 2013. – №8-1. – Б. 121-123.
2. Жакшылыков, Ж.Ж. Окутуу процессин башкаруу үчүн жаңы технология катары Эдвард Демингдин 14 көрсөтмөсүн анализдөө [Текст] / Ж.Ж. Жакшылыков // Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жарчысы. – 2013. – Атайын чыгарылыш. – Б. 48-51.
3. Жакшылыков, Ж.Ж. Сапаттуу башкаруунун 8 принцибин жогорку окуу жайларында колдонуунун педагогикалык маселелери [Текст] / Ж.Ж. Жакшылыков // И.Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик университетинин жарчысы. – 2014. – Атайын чыгарылыш. – Б. 32-34.
4. Жакшылыков, Ж.Ж. Жогорку окуу жайларында окутуу процессин сапат түшүнүгү аркылуу талдоо [Текст] / Ж.Ж. Жакшылыков // *Вестник Исык-Кульского университета*. – 2014. 38/2014(2). – Б. 86-91.
5. Жакшылыков, Ж.Ж. Эффективдүү сабакты уюштуруунун технологияларын өркүндөтүүнүн жолдору [Текст] / Ж.Ж.

- Жакшылыков, С.С. Эрдолатов // Кыргыз тили жана адабияты журналы. – 2014. – 26.2014. – Б. 264-267.
6. Жакшылыков, Ж.Ж. Орозолуу ойлонуу жана окутуу процессинде ысырапсыз 80 мүнөт өткөрүү [Текст] / Ж.Ж. Жакшылыков, Б.Соорбекова // И.Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик университетинин жарчысы. – 2014. – Атайын чыгарылыш. – Б. 22-26.
  7. Жакшылыков, Ж.Ж. Билим берүүгө таасир эткен негизги фактор катары педагогикалык уюштуруучулук же окутуу процессин сапаттуу башкаруу маселеси [Текст] / Ж.Ж. Жакшылыков // И.Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик университетинин жарчысы. – 2014. – Атайын чыгарылыш. – Б. 26-28.
  8. Жакшылыков, Ж.Ж. Сабакты эффективдүү башкаруунун педагогикалык шарттары [Текст] / Ж.Ж. Жакшылыков, Ж.К. Каниметов, С.С. Эрдолатов // Научный и информационный журнал “материаловедение”. – 2014. – №2/2014(5). – Б. 365-367.
  9. Жакшылыков, Ж.Ж. Жаңы муундун рухий жана дене бой саламатчылыгын калыптандырууну системалуу башкаруу [Текст] / Ж.Ж. Жакшылыков // Вестник университета Кайнар. Алматы 2014. - №4/1.2014. – Б. 164-168.
  10. Жакшылыков, Ж.Ж. Лиин билим берүү аркылуу окутуу процессин башкарууну өркүндөтүү [Текст] / Ж.Ж. Жакшылыков // Вестник университета Абай. Алматы 2014. - №4/1.2014. – Б. 164-168.
  11. Жакшылыков, Ж.Ж. Мудл менен университеттин маалыматтык жана башкаруу системасын интеграциялоодогу чакырыктар [Текст] / Ж.Ж. Жакшылыков, Н.А. Нурматов // Интеграция образования. Саранск 2016. - №2. – Б. 158-163.
  12. Жакшылыков, Ж.Ж. The significance of applying an integrated automation governing management systems to universities in Kyrgyzstan [Текст] / Ж.Ж. Жакшылыков, Н.А. Нурматов // Ученый XXI века. Йошкар-Ола 2016. - №6-1 (2016). – Б. 3-7.

Жакшылыков Жылдызбектин «Жогорку окуу жайларындагы окутуу процессин башкаруунун технологияларын өркүндөтүү» аттуу темадагы 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: окутуу процесси, сапат, сапатты башкаруу системасы, тынымсыз өркүндөтүү, Демингдин 14 көрсөтмөсү

Изилдөөнүн максаты: жогорку окуу жайларындагы окутуу процессин башкаруунун технологияларын сапатты башкаруу системалары (QMS) аркылуу өркүндөтүү.

Изилдөөнүн объектиси: жогорку окуу жайларындагы окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети: окутуу процессин башкарууда жаңы технологияларды колдонуунун өзгөчөлүктөрү жана сапаттык көрсөткүчтөргө тийгизген таасири.

Изилдөөнүн методдору: илимий изилдөөлөрдү теориялык-методологиялык талдоо; нормативдик документтерди окуп үйрөнүү; педагогикалык байкоо, анкета, тестирлөө, аңгемелешүү, окутуучулардын тажрыйбасын үйрөнүү, анализ, синтез, моделдөө, педагогикалык эксперимент.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: Сапатты башкаруунун жаңы технологияларын окутуу процессинде колдонуунун бирдиктүү системасынын модели түзүлдү; Окутуу процессин башкаруу үчүн иштелип чыккан моделдин сапаттык көрсөткүчтөрү жана алардын деңгээлдери аныкталды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: Изилдөө ишинде жыйынтык катары алынган окутуу процессин башкаруу системасынын таянган принциптери, системанын максатына жетүү үчүн иш-аракеттердин жол-жобосу, аткаруу ыкмалары жана практикаланган ар бир башкаруу технологиясын андан ары тынымсыз өркүндөтүүнүн механизми жогорку окуу жайларынын педагогдору тарабынан окутуу процессин эффективдүү жүзөгө ашыруу учурунда колдонулушу мүмкүн. Окутуу процессин башкаруунун технологияларын өркүндөтүү ыкмалары эл аралык Ататүрк Ала-Тоо университетинин студенттеринин базасында тажрыйбаланды. Белгиленип чыккан окутуу процессинин сапаттык көрсөткүчтөрүн өлчөө, анализдөө жана өркүндөтүү аркылуу, окутуучулар өз сабактарынын сапат деңгээлин көтөрө алат.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования Жакшылыкова Жылдызбека по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования на тему «Развитие технологии управления процесса обучения в высших учебных заведениях» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук

Ключевые слова: процесс обучения, качество, система управления качеством, непрерывное совершенствование, 14 указаний Деминга.

Цель исследования: Развитие технологии управления процесса обучения с использованием систем управления качеством.

Объект исследования: процесс обучения в высших учебных заведениях.

Предмет исследования: особенности систем менеджмента качества в процесс обучения и его воздействие.

Методы исследования: теоретико-методологический анализ научных исследований; изучение нормативных документов; педагогическое наблюдение, анкетирование, тестирование, беседа, изучение опыта учителей-практиков, анализ, синтез, моделирование, педагогический эксперимент.

Научная новизна и теоретическая значимость исследования: реализованы философии качества в процессе обучения, улучшен процесс обучения с помощью методов систем управления качеством.

Практическая значимость исследования. Итоги исследования, выводы, предложения и рекомендации, полученные в результате исследования, внесут вклад в совершенствование проблемы управления процессом обучения в ВУЗах. Идеи могут использовать составители учебных программ, учебников, учебных пособий, преподаватели, воспитатели, ученые-методисты и аспиранты, магистры и учителя. Материалы диссертации могут применяться в колледжах, высших учебных заведениях.

RESUME

Zhyldyzbek Zhakshylykov's dissertational research in the specialty 13.00.01 – the general pedagogics, pedagogics and education history on a subject «Quality Improvement of Teaching Process in Higher Education Institutions» on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences.

Keywords: teaching process, quality, quality management systems, continual improvement, Deming's 14 points.

Goal of the research: To improve the teaching process quality by using quality management system's methodology, eliminating defects, and preventing errors during the process.

Object of the research: a teaching process in higher education institutions.

Subject of the research: features of quality management systems in using teaching process and effects on it.

Research methods: teoretiko-methodological analysis of scientific researches; studying of normative documents; pedagogical supervision, questioning, testing, conversation, studying of experience of experts teachers, analysis, synthesis, modeling, pedagogical experiment.

Scientific novelty and theoretical importance of research: The quality management philosophies have been implemented in teaching process. The teaching process has been improved by using quality control methods.

Practical importance of research: results, conclusions, offers and the recommendations received as a result of research, will make a contribution to continual improvement of a teaching process in higher education institutions. It can be a source for training programs, textbooks, manuals, scientists-methodologists and graduate students, masters and teachers. Materials of the dissertation can be applied at comprehensive colleges, higher educational institutions.

Басууга 18.10.2016-ж. кол коюлду.
Форматы 60x84 ^{1/16}. Офсет кагазы
Көлөмү 1.75 б.т., Нускасы 100 экз.

КББАнын «Билим» басма борбору
Бишкек ш., Эркиндик бул. 25

